

Nauczyciel wszystkich uczniów

Dr Barbara Marcinkowska

- *każde dziecko ma fundamentalne prawo do nauki i należy dać mu szansę osiągnięcia i utrzymania odpowiedniego poziomu kształcenia,*
 - *każde dziecko ma indywidualne cechy charakterystyczne, zainteresowania, zdolności i potrzeby w zakresie nauczania,*
- *systemy oświaty powinny być tworzone, a programy edukacyjne wdrażane z uwzględnieniem dużego zróżnicowania tych cech charakterystycznych i potrzeb,*
 - *dzieci posiadające szczególne potrzeby edukacyjne muszą mieć dostęp do zwykłych szkół, które powinny przyjąć je w ramach prowadzenia nauczania stawiającego dziecko w centrum zainteresowania i mogącego zaspokoić jego potrzeby,*
 - *zwykle szkoły o tak otwartej orientacji są najskuteczniejszym środkiem zwalczania dyskryminacji, tworzenia przyjaznych społeczności, budowania otwartego społeczeństwa oraz wprowadzania w życie edukacji dla wszystkich. Co więcej, zapewniają one odpowiednie wykształcenie większości dzieci oraz poprawiają skuteczność, a także efektywność kosztową całego systemu oświaty.*

Deklaracja z Salamanki
Hiszpania, 7-10 czerwca 1994 roku

Wprowadzenie

Światowe standardy określone w różnorodnych dokumentach międzynarodowych zakładają **prawo każdego człowieka do pełnego uczestnictwa oraz równych szans w życiu społecznym**, które wyraża się między innymi prawem do edukacji w najmniej ograniczającym **środowisku**¹.

¹ np. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (1948), Konwencja Praw Dziecka (1989), Światowa Deklaracja Edukacji dla Wszystkich (1990), Standardowe Zasady Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych (1993), Deklaracja z Salamanki – wytyczne dla działań w zakresie specjalnych potrzeb edukacyjnych (1994), Deklaracja Madrycka (2002).

Edukacja włączająca zapewnia wspólne kształcenie wszystkim uczniom, w tym zarówno wybitnie zdolnym, jak i uczniom z problemami rozwojowymi czy niepełnosprawnością. Ta forma edukacji w swej istocie oznacza edukację dla każdego.

Edukacja włączająca jest procesem bardzo złożonym i wymagającym zaangażowania wszystkich, którzy w nim uczestniczą: organów prowadzących placówki, dyrektorów, nauczycieli, rodziców i także samych uczniów. Polega ona na takim zorganizowaniu przestrzeni edukacyjnej, by uwzględnione w niej zostały potrzeby i możliwości rozwojowe wszystkich uczniów.

Uczeń z niepełnosprawnością w szkole ogólnodostępnej – różnice nie muszą dzielić

Uczniowie posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego mają prawo do nauki nie tylko w szkołach specjalnych czy integracyjnych, ale także (a może raczej przede wszystkim), w szkołach ogólnodostępnych. Należy przyjąć, że kształcenie specjalne jest swoistą formą usługi edukacyjnej, a nie formą kształcenia, i może być realizowane zarówno w systemie kształcenia specjalnego, integracyjnego, jak i ogólnodostępnego. Decyzja o formie kształcenia jest podejmowana indywidualnie dla każdego ucznia. Wybór ten ostatecznie pozostaje w gestii jego rodziców lub prawnych opiekunów. Rodzice/opiekunowie powinni podejmować te ważne decyzje na podstawie rzetelnej wiedzy na temat potrzeb i możliwości ich dziecka uzyskanej przede wszystkim od pracowników poradni psychologiczno-pedagogicznych.

Ważne jest to, że bez względu na formę realizacji kształcenia specjalnego, jego jakość powinna być taka sama. Oznacza to konieczność zapewnienia przez każdą placówkę odpowiednich warunków do

realizacji obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki dla każdego ucznia z niepełnosprawnością. Dyrektor szkoły, organizując kształcenie specjalne, ma obowiązek zapewnić każdemu uczniowi: dostosowanie wymagań, metod i technik pracy do jego indywidualnych potrzeb oraz możliwości psychofizycznych i edukacyjnych, indywidualne zajęcia rewalidacyjne prowadzone przez odpowiednich specjalistów, możliwość wydłużenia etapu edukacyjnego, odpowiednie pomoce dydaktyczne i sprzęt. Dyrektor placówki oświatowej powinien zadbać o pomoc psychologiczno-pedagogiczną rodzicom oraz nauczycielom.

Przygotowanie nauczycieli do zawodu w świetle obowiązującego prawa – trudna walka o jakość kształcenia

Zawód nauczyciela należy do grupy zawodów regulowanych². Ogólne przepisy regulują zarówno standardy przygotowania tej grupy zawodowej, jak i wymagane szczegółowe kwalifikacje. Nauczycieli przygotowują do zawodu szkoły wyższe. Kształtując plany studiów dla specjalności nauczycielskich, uczelnie są zobowiązane do respektowania standardów studiów dla określonych kierunków³ oraz standardów kształcenia nauczycieli⁴.

W 2005 roku uchwalone zostało nowe prawo o szkolnictwie wyższym⁵, które wprowadziło system studiów trzystopniowych: studia pierwszego stopnia (studia licencjackie), studia drugiego stopnia (studia magisterskie), studia trzeciego stopnia (studia doktorskie) oraz jednolite studia magisterskie (wyłącznie określone kierunki studiów, np. medycyna, psychologia). Nowe prawo spowodowało od 2007 roku zmianę systemu studiowania we wszystkich uczelniach w Polsce oraz zmianę standardów kształcenia na poszczególnych kierunkach studiów. Niestety, zmieniono prawo formalnie, lecz do dziś nie zmieniono faktycznie standardów kształcenia nauczycie-

li, nadal obowiązują regulacje z roku 2004. Obecnie istniejące prawo okazuje się zatem niespójne, a poważnym problemem dla większości (a może nawet wszystkich) szkół wyższych kształcących nauczycieli jest zapis w ustawie nakazujący uczelni przygotowanie nauczyciela do prowadzenia dwóch przedmiotów (rodzajów zajęć), z których jeden stanowi przedmiot główny, a drugi – dodatkowy. W tej sytuacji uczelnie są zobowiązane do takiego ukonstytuowania planów studiów i programów nauczania, aby zrealizować standardy kierunkowe (teoretycznie dwa: dla specjalności podstawowej oraz dodatkowej), a także nieaktualne standardy kształcenia nauczycieli. To powoduje wprowadzenie „sztywnych” planów, często bez możliwości kształtowania indywidualnej ścieżki studenta. Student musi zrealizować standardy, które już wypełniają często godziny przewidziane dla danego kierunku kształcenia. Poważnym problemem jest nie tylko „usztynienie” planów, ale także jakość przygotowania przyszłych nauczycieli⁶. Szczególnie trudne jest zaprojektowanie przygotowania praktycznego studentów – tak ważnego z punktu widzenia wykonywania przyszłych zadań zawodowych. Problem przygotowania dwuspecjalnościowego na studiach pierwszego stopnia sygnalizowany był wielokrotnie przez rektorów szkół pedagogicznych. Należy przy tym zwrócić uwagę, że aktualnie obowiązujące standardy kształcenia nauczycieli niewiele uwagi poświęcają uczniom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Odnajduje się tam jedynie dwa zapisy: przedmiot psychologia: *ocenianie pracy i osiągnięć uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych*, pedagogika: *praca z uczniami o specjalnych potrzebach edukacyjnych*. Ponieważ na każdy z tych przedmiotów przeznaczona jest określona liczba godzin (po minimum 60), a treści każdego z nich są bardzo rozbudowane, postanowiłam sprawdzić, jak realizacja tych treści wygląda w praktyce. Dwa lata temu, przygotowując się do szkoleń doskonalących dla nauczycieli szkół ogólnodostępnych, przeanalizowałam dziesięć planów kształcenia specjalności nauczycielskich realizowanych w uczelniach państwowych i prywatnych (warunkiem była dostępność zarówno planów, jak i sylabusów na stronach internetowych uczelni). Tylko w jednym przypadku odnotowałam treści kształcenia dotyczące uczniów o zróżnicowanych potrzebach i możliwościach. Zdaję sobie sprawę o niereprezentatywności tego rozpoznania, ale mogę też zaryzykować stwierdzenie, że bywają uczelnie kształcące nauczycieli, w których nie są realizowane żadne treści dotyczące wyżej wymienionych problemów.

⁶ Na spotkaniach poświęconych przygotowaniu nauczycieli często pada pytanie: Czy można przygotować w tak krótkim czasie do prowadzenia dwóch przedmiotów lub zajęć? Myślę, że rzeczywista ocena tego zjawiska będzie mogła mieć miejsce, gdy pierwsi absolwenci rozpoczną pracę w szkołach. Jednakże już dziś wywołuje to dyskusję zarówno środowisk akademickich, jak i oświatowych.

² Zawód regulowany to *działalność zawodowa lub zespół działalności zawodowych, których podjęcie, wykonywanie lub jeden ze sposobów wykonywania wymaga, bezpośrednio bądź pośrednio, na mocy przepisów ustawowych, wykonawczych lub administracyjnych, posiadania specjalnych kwalifikacji zawodowych; w szczególności używanie tytułu zawodowego zastrzeżonego na mocy przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych dla osób posiadających odpowiednie kwalifikacje zawodowe stanowi sposób wykonywania działalności zawodowej* (Dz. Urz. UE nr L 255 z 30.9.2005 r., s. 22).

³ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 lipca 2007 roku w sprawie standardów kształcenia dla poszczególnych kierunków oraz poziomów kształcenia, a także trybu tworzenia i warunków, jakie musi spełniać uczelnia, by prowadzić studia międzykierunkowe oraz makrokierunki.

⁴ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 roku w sprawie standardów kształcenia nauczycieli (Dz. U. z 22.09.2004 r.).

⁵ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. z 30.08.2005 r.).

Standardy kształcenia nauczycieli a edukacja włączająca – czy można przygotować nauczyciela wszystkich uczniów?

Pytanie nieco przewrotne, bo w obliczu obowiązującego prawa należy raczej zadać pytanie **jak** przygotować nauczyciela wszystkich uczniów? Jestem przekonana, że jednym z lepszych narzędzi do skutecznego wdrażania edukacji włączającej mogą być dobrze opracowane i prawidłowo realizowane standardy kształcenia nauczycieli.

Standardy powinny być formułowane w kategoriach pożądanych efektów kształcenia, nie zaś przedmiotów i realizowanych treści. Określenie wiedzy, umiejętności, a także postaw (a nie przedmiotów) oczekiwanych od absolwentów specjalności nauczycielskich pozwoliłoby na większą elastyczność i indywidualne zróżnicowanie planów studiów oraz lepsze przygotowanie do pracy z uczniami. Pożądane efekty kształcenia nauczycieli można byłoby ujmować klasycznie w kategoriach ponadzawodowych, zawodowych oraz specjalistycznych.

Przygotowanie nauczyciela (nauczyciela wszystkich uczniów), który potrafi podjąć pracę z uczniami o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych nie powinno polegać wyłącznie na wyposażeniu w wiedzę o potrzebach i możliwościach uczniów. W moim przekonaniu każdy nauczyciel, bez względu na specjalność, powinien poza podstawą wiedzy na temat potrzeb i możliwości uczniów, w tym także uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, umieć: zorganizować i skutecznie poprowadzić proces kształcenia specjalnego, organizować pracę w grupie uczniów o zróżnicowanych potrzebach edukacyjnych, integrować grupę i – co wydaje się być priorytetem – być zwolennikiem edukacji włączającej. Nowe standardy kształcenia nauczycieli powinny być tak sformułowane, by prowadziły do osiągnięcia wymienionych efektów.

System doskonalenia i wspierania nauczycieli a edukacja włączająca

O profesjonalnym i skutecznym działaniu nauczyciela decydują jego różnorodne kompetencje, które powinny mieć charakter dynamiczny, a więc być ciągle rozwijane i doskonalone.

Wacław Strykowski

Edukacja włączająca stawia trudne zadanie przed nauczycielem. Musi on być gotowy do kształcenia

każdego dziecka. Jednak, żeby było to możliwe, bezwzględnie musi otrzymywać wsparcie metodyczne, organizacyjne i techniczne, wyznaczone przez specyfikę ograniczeń uczniów. Dobrym rozwiązaniem dotyczącym wspierania nauczycieli szkół powszechnych jest ich współpraca z placówkami kształcenia, które są często skarbnicą wiedzy na temat kształcenia specjalnego. Nauczyciele powinni mieć możliwość uczestniczenia w różnego rodzaju formach doskonalenia zawodowego. Ich uczestnictwo w kursach, warsztatach czy studiach podyplomowych powinno wynikać nie tylko z potrzeby indywidualnego rozwoju zawodowego, ale także z potrzeby rozwoju całego zespołu nauczycielskiego szkoły.

Na zakończenie

Pomyślne realizowanie idei edukacji włączającej zależy jest od wielu czynników. Jednym z najważniejszych warunków skuteczności tego procesu jest dobre przygotowanie i pozytywnie zmotywowanie nauczycieli. Wymaga to jednak zmian w zakresie ich kształcenia oraz doskonalenia, między innymi zmiany sposobu przygotowania nauczycieli do pracy przez wprowadzenie nowych standardów kształcenia oraz zmian w systemie wspomagania organizacyjnego, metodycznego i psychologicznego nauczycieli szkół ogólnodostępnych.

Bibliografia

1. Dz. U. z 22.09.2004 r.
2. Dz. U. z 30.08.2005 r.
3. Dz. Urz. UE nr L 255 z 30.09.2005 r.
4. Strykowski W. *Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej*, Poznań 2003.

Autorka jest pracownikiem naukowym Zakładu Pedagogiki Niepełnosprawnych Intelktualnie w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie
